

PASEKA

Amos Oz
Fania Oz-Salzbergerová

Židé a slova

Nakladatelství Paseka

PŘELOŽILY LENKA BUKOVSKÁ A MARIANA FISHER

Vychází s laskavým přispěním
Posen Foundation, Lucern

JEWS AND WORDS

Copyright © 2012 by Amos Oz and Fania Oz-Salzberger

All rights reserved

Translation © Lenka Bukovská, Mariana Fisher, 2015

ISBN 978-80-7432-664-6

*Proč právě Žid
měl to být,
koho si Bůh
chtěl vyvolit?*

– William Norman Ewer

*Na tom nic není.
Byl to Žid,
kdo rozhodl se
Boha vyvolit.*

– Anonym

*Židé si Boha vyvolili a jeho zákon přijali,
nebo si Boha vymysleli a zákony pak přidali.
Co bylo dříve a co potom, však tajemství halí,
čas plynul, oni staletí jen studiu se věnovali.
Žbožný úžas? Těm stranou dali a rozum na pomoc si vzali,
diskusí, debat, ba i sporů už nikdy více nenechali.*

PŘEDMLUVA

Tato kniha je esej. Jde o populárně naučný, spekulativní, syrový a místy i hravý pokus přispět několika novými postřehy k tématu, jež má nesmírně dlouhý rodokmen. Nabízíme vám svůj osobní pohled na jeden ze stěžejních aspektů židovské historie: na vztah Židů ke slovům.

Autory jsou otec a dcera; spisovatel a literární vědec a historička. O tématech, jimiž se tato kniha zabývá, diskutujeme a vedeme spory od doby, kdy jednomu z nás byly přibližně tři roky. Naše spoluautorství si nicméně žádá jisté odůvodnění.

Nejlepší způsob, jak naši týmovou práci objasnit, je vyložit předem, o čem esej pojednává. Tvrdíme v něm, že židovská historie a národ tvoří jedinečné kontinuum, které nemá etnický ani politický základ. V naší historii samozřejmě existují etnické a politické rodové linie, nepředstavují však její hlavní tepny. Židovská národní a kulturní genealogie byla totiž odjakživa postavena na předávání slovního obsahu z generace na generaci. Víra samozřejmě hrála významnou úlohu, role textů však byla zásadnější. Podstatné je, že texty byly velice brzy k dispozici v psané podobě. A příznačné je, že od samého počátku v sobě nesly kontroverze. I ta nejryzejší židovská zbožnost je odjakživa prošípokovaná neúctou vůči autoritám. A židovská domýšlivost je i ve své vrcholné formě prodchnutá sebezpytováním, někdy ostře kritickým, jindy zábavným. Vzdělání má obrovskou důležitost, rodina je však přednější. Tyto dva ústřední aspekty mají tendenci se prolínat. Otcové, matky, učitelé. Synové, dcery, studenti. Texty, otázky, spory.

O Bohu toho mnoho říct neumíme, pokud však jde o židovskou kontinuitu, ta byla vždy dlážděna slovy.

Právě proto jsou naše dějiny tak skvělým příběhem. V židovských letopisech se splétá dohromady několik dějinných linek a velké množství příběhů. Mnoho učenců a spisovatelů se do tohoto bludiště statečně vydalo. My vám nabízíme společnou procházku po některých jeho cestičkách prostřednictvím vzájemně se prolínajících pohledů spisovatele a historičky a naší vlastní rozmluvy, jež se připojuje k diskusi vedené nespočtem hlasů.

Nepokoušeli jsme se v tomto útlém svazku obsáhnout širokou škálu židovských děl, ani kdyby mělo jít jen o ta nejznámější či nejvýznamnější. Existuje mnoho textů, které jsme nečetli. Esejistický žánr umožňuje důkladně i povšechně diskutovat o rozsáhlých tématech, má však také sklon k selektivnímu čtení, osobní zaujatosti a arogantnímu zobecňování. Za všechny tyto nedostatky i za jakékoli jiné, na něž čtenář možná narazí, přijímáme plnou odpovědnost. Naše kniha chce poukázat i na další důležitou skutečnost: v židovské tradici je každý čtenář zároveň korektorem, každý student kritikem a každý autor, samotného tvůrce všehomíra nevyjímaje, musí čelit celé řadě otázek.

Pokud bude tento soubor myšlenek znít přesvědčivě, měl náš společný projekt otce a dcery smysl.

PODĚKOVÁNÍ

Do této útlé knihy se přirozeně promítly skvělé kritické postřehy a moudré rady mnoha lidí. Náš hlavní a největší dík patří rodině. Nily Ozová, Eli Salzberger a Galja Ozová četli rukopis kritickým okem a přispěli bystrými komentáři; Daniel Oz, Dean Salzberger a Nadav Salzberger se účastnili mnoha smysluplných, odvážných a nesmírně zábavných mezigeneračních debat.

S myšlenkou na tento projekt přišel Felix Posen a spolu se svým synem Danielem nám poskytl přátelskou a obětavou podporu i povzbuzení. Možná není úplně obvyklé, aby se dva hebrejští rodilí mluvčí zabývali vlastním kulturním dědictvím v angličtině, jsme však hluboce přesvědčeni, že naše kniha patří velice důvěrným způsobem právě do *Posenovy knihovny židovské kultury a civilizace*. Na deseti svazcích tohoto díla pracuje celá řada předních odborníků a jejich práce inspirovaly tu naši. Sdílíme jejich otevřený, nepředpojatý a nezávislý pohled na židovskou historii jako na mnohohvrstevnou a pestrou pokladnici, v níž se na mnoha místech protínají lidské hlasy s řetězci významných událostí. I přes šíři kulturní rozmanitosti je v ní patrná přítomnost jednotících prvků, přičemž náboženství je jen jedním z nich.

Několik kolegů a přátel nám prokázalo tu laskavost, že si rukopis přečetlo a opatřilo ho kritickými poznámkami. Ušetřili nás faktických chyb, mylných úsudků a podobných přehmatů. Ty, jež v knize přesto zůstaly, jsou pouze naším vlastním dílem. Upřímné díky patří Jehudovi Bauerovi, Menachemu Brinkerovi, Rachel Eliorové, Josefu

Kaplanovi, Deborah Owenové, Adině Sternové a autorovi anonymního posudku pro nakladatelství Yale University Press.

Jsme si vědomi i dalších intelektuálních dluhů, které měly převážně formu nezapomenutelných debat nebo přednášek vyslechnutých během let a za něž jsme vděční. Některé z níže uvedených osob možná samy nevědí, že naši knihu inspirovaly, ale je to tak: Šlomo Avineri, Chajim Be'er, Susannah Heschelová, Ora Limorová, Anita Shapirová, Daniel Statman, Jedidja Stern, Michael Walzer a A. B. Jehošua. Několik redaktorů svazků *Posenovy knihovny* nám poslalo důležité materiály a náš dík patří opět Oře Limorové a Josefu Kaplanovi, a rovněž Davidu Roskiesovi a Elishevě Carlebachové.

Větší část této knihy byla napsána v době, kdy Fania Oz-Salzbergerová působila zároveň na Haifské univerzitě a v Australském centru pro židovské civilizace při Monashově univerzitě jako držitelka profesorského postu Nadace Leona Libermana pro moderní izraelská studia. Vřelý dík si zaslouží australští přátelé Lee Liberman, Les Reti a Ricci Swartová. Za školní rok 2009–10, bohatý na intelektuální dobrodružství, bychom rádi poděkovali vědeckým pracovníkům a studentům Univerzitního centra pro lidské hodnoty na Princetonské univerzitě.

Sarah Millerová a Dan Heaton z Yale University Press věnovali této knize citlivou a pozornou redakční péči, za niž jsme obzvláště vděční. Další redakční podporu laskavě poskytly Joyce Rappaportová a Jael Nachon-Harellová z Posenovy nadace. Na Monashově univerzitě nám vypořádala Tammy Rezniková. Na Haifské univerzitě se nám v různých fázích výzkumu a psaní dostalo cenné pomoci od Ely Bauerové, Lee Maanitové, Boaze Gura a Alona Kola; nedocenitelná byla i administrativní podpora Kalanit Klimerové.

Knihy, do nichž jsme během psaní nahlíželi, najdete v seznamu pramenů, kde jsou uvedeny i odkazy na citace. Zvláštní zmínku si ovšem zaslouží několik internetových stránek. Na Mechon-mamre.org jsme našli užitečnou dvoj-jazyčnou Bibli. Některé z anglických úryvků z babylonského Talmudu pocházejí ze Soncinova vydání přeloženého L. Millerem a redigovaného rabim dr. Isidorem Epsteinem. Jsou dostupné online na come-and-hear.com/talmud a často je uvádíme v mírně upravené podobě. Jiné talmudické citace jsme nově přeložili sami. Jako nesmírně praktický se osvědčil *maagar sifrut ha-kodeš*, výtečný online vyhledávač v hebrejských náboženských spisech na stránce Snunit, provozované Hebrejskou univerzitou (kodesh.snu-nit.k12.il). Podobně praktická je stránka Centra pro výukové technologie (CET) cet.org.il, podporovaná Rothschildovou nadací. Cenné služby nám prokázal i Projekt Ben-Jehuda na benyehuda.org, volně přístupná, dobrovolníky zpracovávaná digitalizovaná sbírka významných děl hebrejské literatury. Internet, jak se v našem tvůrčím týmu snaží historička přesvědčit spisovatele, je spletitou knihovnou, obřím bludištěm významů, a tudíž velmi talmudickým místem.

Znovu zdůrazňujeme, že přijímáme plnou zodpovědnost za všechny chyby, které v knize zůstaly, a zároveň doufáme, že povedou spíš k polemickým reakcím než k posměchu. Měli jsme to potěšení debatovat s mnoha partnery a těšíme se i na další, obzvláště ty kritické diskuse.

1/ KONTINUITA

Dvaatřiceti tajemnými a zázračnými stezkami moudrosti vyryl Hospodin zástupů své jméno: Bůh Izraele, Bůh živoucí a král světa, Bůh všemohoucí, milosrdný a laskavý, velebný a vznešený, jehož přebývání je věčné. Stvořil tento vesmír třemi Sefarim – číslem, psaním a řečí. Deset je čísel, jako je deset Sefirot, dvaadvacet je písmen, a ta jsou základem všech věcí.

Židovská kontinuita od pradávna závisela na mluveném i psaném slově, na neustále se rozšiřujícím bludišti výkladů, debat a sporů a na jedinečném mezilidském porozumění. V synagoze, ve škole a především doma to vždy znamenalo zanícené hovory dvou či tří generací.

V našem rodokmenu nejde o pokrevní spřízněnost, ale o spřízněnost na základě textu. V tomto smyslu patří Abraham a Sára, raban Jochanan ben Zakaj, Glikl z Hamelnu i sami autoři této knihy do téže rodové linie. Tato kontinuita bývá v poslední době zpochybňována: nic takového jako „židovský národ“ prý neexistovalo, dokud si ho moderní ideologové scestně nevysnili. S tím nemůžeme souhlasit. Ne snad že bychom byli nacionalisty. Jedním ze záměrů této knihy je znovu uplatnit právo na vlastní rodokmen, dalším však je vysvětlit, o jaký rodokmen podle nás stojí za to usilovat.

Nejde nám o kamení, klany či chromozomy. Člověk nemusí být archeologem, antropologem nebo genetikem, aby vystopoval a odhalil podstatu židovské kontinuity. Nemusí být ani zbožným Židem. Židem vůbec. A vlastně ani anti-semitou. Stačí, když bude čtenářem.

Ve své překrásné básni „Židé“ to již zesnulý izraelský básník Jehuda Amichaj vyjádřil takto:

Židé nejsou historickým národem,
nejsou dokonce ani archeologickým národem, Židé
jsou geologickým lidem s trhlinami,
závaly, vrstvami a žhavou lávou.
Jejich letopisy musí být měřeny
měřítkem jiného rozsahu.

Geologický lid: tato jedinečná metafora možná hluboce a pravdivě vypovídá i o jiných národech. Nemusí se vztahovat nutně jen na Židy. S námi však mocně souzní v okamžiku, kdy si uvědomíme, že židovská kontinuita se zakládá především na textech. „Historická“, etnická a genetická příslušnost k židovskému národu je příběhem trhlin a neštěstí. Je krajinou po geologické pohromě. Můžeme si nárokovat biologický rodokmen sahající řekněme ke galilejským Židům z římské doby? O tom dost pochybujeme. Vždyť v našich žilách pravděpodobně koluje velké množství krve konvertitů i nepřátel, symbolických Chazarů a kozáků. Na druhou stranu, podle tvrzení současných genetiků nám zřejmě dělají některé z našich genů společnost už velmi dlouho.

Je to sice zajímavé, nám se ale jedná o něco jiného.

Rodokmen *existuje*. Naše letopisy se *dají* změřit a naše dějiny vykládat. Naším „měřítkem jiného rozsahu“ jsou však slova. A právě o nich tato kniha pojednává.

Hned na úvod bychom měli jasně a nahlas říci, jakými Židy jsme. Oba jsme sekulární židovští Izraelci. Tato sebedefinice zahrnuje několik důležitých bodů. Zaprvé, nevěříme v Boha. Zadruhé, naší mateřštinou je hebrejšti-na. Zatřetí, naše židovská identita není posilována vírou. Celý život čteme hebrejské i nehebrejské židovské texty: